

ความรู้เกี่ยวกับพระวอและพระตา
ในงานเขียนของทายาทอาญาสี่เมืองอุบล
The Perception of Pra Wor and Pra Taa
on the Descent of Ayasee's of Mueang Ubon Writing

สุธิดา ตันเลิศ

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Email: sutida.tonlerd020@gmail.com

บทคัดย่อ

ความรู้เกี่ยวกับอดีตของชุมชนลุ่มน้ำโขงได้ถูกสร้างให้รู้ถึงอดีตที่มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองที่ตนสังกัด ยกตัวอย่าง ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 พระวอและพระตาคือกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว ผู้ปฏิเสธอำนาจกรุงเวียงจันทน์และหลบหนีออกมาจากอาณาจักรล้านช้าง พวกเขาได้ข้ามฝั่งตะวันตกล่าน้ำโขงเพื่อตั้งถิ่นฐานยังบริเวณหนองบัวลุ่มภู จำปาศักดิ์ ดอนมดแดงและห้วยแจระแม ตามลำดับ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ลาวฉบับสีลา วีระวงส์ มองว่า พระวอและพระตาคือคนอื่น ที่แตกต่างจากหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ ในมุมมองตรงข้าม ประวัติศาสตร์เมืองอุบลบนฝั่งตะวันตกแม่น้ำโขงได้ยอมรับพระวอและพระตาในฐานะผู้สถาปนาเมืองและเป็นบรรพบุรุษของเจ้าเมืองอุบลคนแรก (เจ้าคำผง) ประเด็นนี้คือตัวอย่างการความทางประวัติศาสตร์ที่ขัดแย้งกัน ปัจจุบัน ทายาทอาญาสี่เมืองอุบลกับคนเมืองอุบลเห็นว่าพระวอและพระตาเป็นเรื่องตำนานเมืองอุบลที่เชื่อมโยงกับอาณาจักรล้านช้าง

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์นิพนธ์ พระวอและพระตา คนเมืองอุบล
ทายาทอาญาสี่เมืองอุบล

Abstract

Perception of the past among people in the Mekong communities is constructed differently by political views. For instance, in the mid-18th century, Pra Wor and Pra Taa were Laotians who refused to obey the power of the King of Vientiane and escaped from Lanxang Kingdom. They crossed the west bank of the Mekong River and settled

down in Noong Bua Laam Poo, Champassak, Don Mod Daeng, and Huy Jae Ra Mae respectively. The Sila Viravong version of Lao historiography perceived Por Wor and Por Taa as different from the people of Luang Pra Bang, Vientiane and Champassak. On the other hand, the history of Mueang Ubon on the west bank of the Mekong River considered Por Wor and Por Taa to be the founders of this town, and ancestors of the first governor (Jao Khampoong). This account is an example of conflicting historical interpretations. At the present day, the descendants of Ayasee of Mueang Ubon and the locals recognize Pra Wor and Pra Taa the founders of Mueang Ubon, whose ancestry traces back to Lanxang Kingdom.

Keywords: Historiography; Pra Wo and Pra Taa; the Ubonian; the Descendant of Ayasee of Mueang Ubon

คำนำ

บทความนี้ใช้มุมมองทางประวัติศาสตร์ในการศึกษาและวิเคราะห์เอกสารชั้นรองจำนวน 6 ชุด ได้แก่ พงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับเจิม พันธุมาศ (2008) พงศาวดารเมืองจำปาศักดิ์ของพระยามหาอำมาตยาธิบดี (2006) พงศาวดารหัวเมืองอีสาน (1904; 1928; 2006) ฉบับหม่อมอมรวงษ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คนจร) ประวัติศาสตร์ลาวฉบับมหาสิลา วีระวงส์ (1996) ประวัติศาสตร์อีสานของ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ (1970;1987;1990;2003;2014) และตำนานเมืองอุบลของบำเพ็ญ ณ อุบล (2004) เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อหาบางส่วนของพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับเจิม พันธุมาศ (2008) พงศาวดารเมืองจำปาศักดิ์ของพระยามหาอำมาตยาธิบดี (2006) และพงศาวดารหัวเมืองอีสาน (2006) ฉบับหม่อมอมรวงษ์วิจิตร ที่เกี่ยวข้องกับเมืองอุบลถือเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักเมืองอุบล เนื่องจาก ราชวงศ์จักรีส่งเสริมให้ผลิตงานเขียนดังกล่าว หลักฐานจำนวน 3 ชุด เป็นข้อมูลที่นักประวัติศาสตร์ใช้เป็นข้อมูลหลักในการประกอบงานเขียนประวัติศาสตร์เมืองอุบล ซึ่งประวัติศาสตร์นิพนธ์เหล่านี้ให้ความสำคัญและเชิดชูบทบาทของราชวงศ์จักรี ดังนั้น บทความนี้ จึงต้องการศึกษางานเขียนของทายาทอาญาสี่เมืองอุบลที่มีต่อพระวอพระตา หลักฐานทั้ง 6 เล่มมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระวอพระตาและประวัติศาสตร์เมืองอุบลดังนี้

1. พงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับเจิม พันธุมาศ (2008) ประเด็นการขยายอำนาจของกรุงธนบุรีสู่ดินแดนฝั่งตะวันตก หรือฝั่งขวาแม่น้ำโขง

2. พงศาวดารเมืองจำปาศักดิ์ของพระยามหาอำมาตยาธิบดี (2006) ให้ข้อมูลการเดินทางลงมาคลองขาง ณ นครจำปาศักดิ์ของเจ้าปางคำแห่งเมืองหนองบัวลุ่มภู เอาไว้ในปี ค.ศ. 1641

3. พงศาวดารหัวเมืองอีสาน (2006) ฉบับหม่อมอมรวงษ์วิจิตร ความสำคัญของเอกสารชิ้นนี้ คือ การรวบรวมตำนาน เอกสารท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองอีสานในรูปแบบลายลักษณ์อักษรไทยอย่างเป็นทางการจำนวนไม่น้อยกว่า 25 ยก ด้วยการสนับสนุนของข้าหลวงต่างพระเจ้านครมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ในปี ค.ศ. 1900 พระองค์ได้ทรงรับสั่งให้หม่อมอมรวงษ์วิจิตรเป็นผู้เรียบเรียงพงศาวดารอีสาน ด้วยความช่วยเหลือของเลขานุการ คือ หลวงอุปถัมภ์การวิวัฒน์ (หลวงวิภาคย์พจนกิจ, เล็กสิงห์ขีต) บิดาของเดิม วิภาคย์พจนกิจ (เดิม วิภาคย์พจนกิจ, 2014)

4. ประวัติศาสตร์ลาวฉบับมหาสิลา วีระวงส์ (1996) แปลโดยสมหมาย เปรมจิตต์ของสำนักศิลปวัฒนธรรม คือแบบเรียนประวัติศาสตร์ลาวของกระทรวงศึกษาธิการ พระราชอาณาจักรลาว ฉบับแรกตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1956 จุดกำเนิดของหนังสือเล่มนี้ได้เริ่มขึ้นคราวมหาสิลา วีระวงส์ ได้ลี้ภัยทางการเมืองในกลุ่มขบวนการลาวอิสระที่ดำเนินการเคลื่อนไหวต่อต้านการครอบครองของญี่ปุ่นในดินแดนไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มหาสิลา วีระวงส์ ได้ทำงานในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ว่าวสุกรี ร่วมกับพระยาอนุমানราชทน ประสบการณ์นี้คือโอกาสในการเสาะแสวงหาคลังความรู้ด้านประวัติศาสตร์จากหลักฐานประเภทสมุดข่อย ใบลานและอื่น ๆ ท้ายที่สุด งานเขียนของมหาสิลา วีระวงส์ ได้กลายเป็นต้นแบบของการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ชาติให้กับพระราชอาณาจักรลาวสืบเท่าปัจจุบันนี้ เขามีความวิริยะอุตสาหะในการนำเรื่องราวของบรรพชนเมืองอุบลเข้าสู่ประวัติศาสตร์ลาว ซึ่งมีเนื้อหาที่ครบถ้วนเป็นครั้งแรกในเรื่องภูมิหลังที่มาของบรรพชนเมืองอุบล

5. ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1940 เดิม (สิงห์ขีต) วิภาคย์พจนกิจ ได้เริ่มแต่งประวัติศาสตร์อีสาน (2014) จากการค้นพบบันทึกการปกครองหัวเมืองมณฑลอีสานในสภาพสมุดใหญ่เก่าคร่ำคร่าของบิดาในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1947 เนื้อหาคำนำประวัติศาสตร์อีสานคือประจักษ์พยานในการอธิบายจุดกำเนิดประวัติศาสตร์อีสานจากตำราของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เดิม วิภาคย์พจนกิจ ได้อ้างอิงแหล่งข้อมูลที่ใช้ประกอบงานเขียนได้แก่ พงศาวดารหัวเมืองอีสานในประชุมพงศาวดาร ภาค 4 บันทึกการปกครองหัวเมืองมณฑลอีสาน กลุ่มลูกหลานและทายาท

อาญาสี่ดั้งเดิมเมืองอุบลบางสายตระกูลให้ความสำคัญกับงานเขียนชุดนี้เปรียบดังประวัติศาสตร์บอกเล่า (พลา (สิงห์ขจิต) ณ อุบล, การสัมภาษณ์: ผ่องศรี สุวรรณภูมิ, การสัมภาษณ์) มูลนิธิโครงการผลิตตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คือผู้ครอบครองลิขสิทธิ์ของงานนี้ ถือเป็นหนังสือประวัติศาสตร์มียอดจำหน่ายที่ครองตลาด เนื่องจากช่วงปี ค.ศ. 1970-2014 ได้รับการตีพิมพ์ถึง 5 ครั้งด้วยกัน การตีพิมพ์ครั้งล่าสุดจำนวน 699 หน้า เนื้อหาครึ่งหนึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเมืองอุบล

6. เล่าเรื่องเมืองอุบลของบำเพ็ญ ณ อุบล (2004) มีวัตถุประสงค์เพื่อการชำระประวัติศาสตร์เมืองอุบลที่ปรากฏต่อสาธารณชนหลายฉบับมีความคลาดเคลื่อนจากประวัติศาสตร์บอกเล่าที่บำเพ็ญ ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เขาได้ย้อนความถึงการเรียบเรียงประวัติศาสตร์เมืองอุบลของกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ด้วยการทำงานของ หม่อมอมรวงษ์วิจิตร ผู้ยืมเอกสาร 4 ชุดพร้อมหนังสือปลงศพแบบเมรุหนักดีลิ้งค์ไปจากครอบครัวของเขา (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004) งานของบำเพ็ญ ณ อุบล ในหน้า 1- 62 มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติบรรพชนเมืองอุบลที่มีอย่างครบถ้วน อย่างไรก็ตาม เล่าเรื่องเมืองอุบลเป็นประวัติศาสตร์เมืองอุบลฉบับพิสดารที่เราต้องตั้งคำถามกับความน่าเชื่อถือของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชุดนี้ เนื่องจาก บำเพ็ญ ณ อุบล ได้ถูกหล่อหลอมในด้านการรับรู้ประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม เขาเชื่อว่า เมืองอุบลผูกพันกับตำนานนาคนา ผาแดงนางไอ่ อาณาจักรอัยลาว อาณาจักรพุนัน พร้อมการเชื่อมการเติบโตของเมืองอุบลเข้าสู่การเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004: 1-18) ยิ่งไปกว่านั้น ความยุ่งยากทางการเมือง ความขัดแย้งทางการเมืองของกลุ่มบรรพชนเมืองอุบลกับเจ้าสิริบุญสารได้ถูกรจนาเรื่องอย่างละเอียด (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004: 21-37) รายละเอียดปลีกย่อยในการจัดทัพ การจัดอาวุธ ความรู้สึกของผู้ต่อสู้ได้ถูกเรียบเรียงเอาไว้ประหนึ่งบทละครพูด (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004: 39-62) ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยรุ่นหลังได้วิเคราะห์บทบาทของบำเพ็ญ ณ อุบลในการรื้อฟื้นอัตลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ของสายตระกูลของเขามากกว่าการนำเสนอทางวิชาการ

หลักฐานทั้งหมดได้นำมาสู่การสังเคราะห์ประเด็นศึกษา 6 เรื่อง ดังนี้ คำนำ ทายาทอาญาสี่ ลุ่มน้ำโขงช่วงปี ค.ศ. 1644-1792 ใครคือพระวอและพระตา ความรับรู้เกี่ยวกับพระวอและพระตาในงานเขียนของทายาทอาญาสี่เมืองอุบลและคำสรุป เนื้อหาเหล่านี้มุ่งการนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์เพื่อเปิดประเด็นข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความรู้ของคนเมืองอุบลที่มีต่อพระวอและพระตาในชุมชนลุ่มน้ำโขง

ทายาทอาญาสี่

ในช่วงปีค.ศ.1782 – 1882 รัฐบาลกรุงเทพมหานครกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์กับเมืองอุบลในฐานะเมืองประเทศราช รูปแบบความสัมพันธ์ของเมืองอุบลต่อสยามจึงอยู่ในรูปแบบรัฐบรรณาการ ทั้งนี้ กรุงเทพมหานครให้อิสระต่อเมืองอุบลในการจัดรูปแบบการเมืองการปกครองกับระบบสังคมอย่างเป็นอิสระ เมืองอุบลใช้รูปแบบการเมืองการปกครองแบบล้านช้าง ในชื่อ ระบบอาญาสี่ หมายถึง การปกครองที่ขึ้นตรงต่อกลุ่มผู้นำทางการเมืองระดับสูง 4 ตำแหน่ง กล่าวคือ เจ้าเมือง อุปราช ราชวงศ์กับราชบุตร (เติม วิภาคย์พจนกิจ, 2014; บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004) ดังนั้น ผู้เขียนได้แบ่งแยกกลุ่มอาญาสี่เมืองอุบลออกเป็นสองกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มอาญาสี่เมืองอุบลสายดั้งเดิมที่สืบเชื้อสายโดยตรงจากกลุ่มพระวอพระตา ประกอบด้วยเจ้าเมืองคนที่ 1 – 3 คือ เจ้าประทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง ณ อุบล) พระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (ทิดพรหม) และ พระพรหมราชวงศา (กุทอง สุวรรณภู) กับกลุ่มอาญาสี่เมืองอุบลที่สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์เวียงจันทน์ หมายถึง เจ้าเมืองอุบลคนสุดท้าย คือ เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ (เจ้าหน่อคำ พรหมเทพ) ในลำดับต่อไป บทความนี้ จะเรียกทายาทกลุ่มอาญาสี่สายดั้งเดิมว่า ทายาทอาญาสี่เมืองอุบล

ผู้เขียนได้เลือกศึกษาและวิเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับพระวอและพระตาในงานเขียนทายาทอาญาสี่เมืองอุบลประกอบด้วยบุคคล 2 ท่าน กล่าวคือ เติม วิภาคย์พจนกิจ และบำเพ็ญ ณ อุบล เนื่องจาก ทั้งสองท่านได้ยกระดับประวัติศาสตร์บอกเล่าของสายตระกูลไปสู่การถ่ายทอดเรื่องราวของบรรพชนในรูปแบบลายลักษณ์อักษร เติม วิภาคย์พจนกิจ เรียบเรียงประวัติศาสตร์อีสาน (1970) ในขณะที่ บำเพ็ญ ณ อุบล เรียบเรียงเล่าเรื่องตำนานเมืองอุบล (2004) ทั้งนี้ บุคคลทั้งสองยังมีภูมิหลังกับอัตลักษณ์ที่ใกล้เคียงกันอย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้ ประการที่ 1 สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มพระวอพระตา ซึ่งมีจุดกำเนิดร่วมกันในสายของพระตาที่สมรสกับนางผุสดีมีบุตรธิดารวมทั้งสิ้น 12 คน (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004) ประการที่ 2 ผู้นำรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ประการที่ 3 ประกอบอาชีพรับราชการ ประการที่ 4 ความภาคภูมิใจในความเป็นคนเมืองอุบลด้วยการสืบค้นและเรียบเรียงประวัติศาสตร์บ้านเกิดเมืองนอนจากความทรงจำ เอกสารร่วมสมัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ชีวิตประวัติของพวกเขาคือข้อมูลพื้นฐานที่สร้างความกระจ่างให้กับข้อเสนอนี้

เติม วิภาคย์พจนกิจ นามเดิม เติมใจ สิงห์ขุสิต เกิดในปี ค.ศ.1906 ณ คุ่มวัดบ้านน้อย เมืองอุบล เป็นบุตรพระวิภาคย์พจนกิจ กับนางคุณ พรหมวงศานนท์ สำเร็จการศึกษาโรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช ศึกษาต่อที่เมืองไผ่ทองคำ ในปีค.ศ.1925 ได้รับ

ประกาศนียบัตรระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนอัลแบร์ตชาโรต์ กรุงเทพมหานคร (พลา (สิงห์สิทธิ์) ณ อุบล, สัมภาษณ์) ในปี ค.ศ.1929 สำเร็จการศึกษาสูงสุดจากคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอินโดจีน ทั้งยังได้รับประกาศนียบัตรการพาณิชย์พิเศษ ในปี ค.ศ.1932 เดินทางกลับประเทศไทยเข้ารับราชการที่กองกำกับการบินพลเรือน กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และโอนย้ายสังกัดกองวิศวกรรมโยธา สังกัดโยธาเทศบาล กระทรวงมหาดไทยในปีค.ศ.1933 (เอี่ยมกมล จันทะประเทศ, 1995: 127-8) พระวิภาคย์พจนกิจสืบเชื้อสายมาจากเจ้าราชบุตรส้อย ซึ่งบิดาเป็นบุตรชายคนสุดท้ายของพระตากับนางผุสดี นามว่า เจ้าสีหราชพลสุข

บำเพ็ญ ณ อุบล หรือท้าวดอกหมาก เกิดวันที่ 8 ตุลาคม ปี ค.ศ.1924 ณ บ้านคุ้มหลวง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี บุตรของปรางและพริก ณ อุบล ถึงแก่กรรม ในวันที่ 20 เมษายน ค.ศ. 2011 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เนติบัณฑิตรุ่นที่ 15 ประกอบอาชีพอัยการ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้มอบคุณูปกตเกิดติดมรดกแก่ท่านในปี ค.ศ.1994 ยิ่งไปกว่านั้น บำเพ็ญ ณ อุบลได้รับการยกย่องว่าเป็นเจ้าโคตรเมืองอุบล ด้วยการการรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของเมืองอุบล จนได้รับรางวัลนักรักษ์มรดกไทยดีเด่น สาขาผ้าโบราณ (จังหวัดยโสธร) (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2007; ปัญญา แพงเหล่า, 1994) บรรพบุรุษของบำเพ็ญ ณ อุบลสืบเชื้อสายมาจากเจ้าหน้า (เจ้าพระยาวิชัยราชขัตติยวงศ์) ผู้ปราบกบฏองค์เชียงแก้ว ได้เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ ทั้งยังผู้ก่อตั้งเมืองสิงห์ท่า

ลุ่มน้ำโขงกับล้านช้างช่วงปี ค.ศ. 1644-1782

ก่อนการปรากฏตัวของรัฐชาติแบบใหม่ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชุมชนลุ่มน้ำโขงมีความสัมพันธ์กับชุมชนทางตอนใต้ของจีนและภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย สถานการณ์ทั่วไปของพื้นที่ศึกษาและล้านช้างในช่วงปี ค.ศ. 1644 -1782 จึงเป็นเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าใจบริบทของงานศึกษานี้ เริ่มต้นปีการศึกษาในปี ค.ศ. 1644 เป็นปีที่พระวอพระตาได้ปรากฏในประวัติศาสตร์ลาว สิ้นสุดปี ค.ศ. 1782 เมื่อท้าวทพระตา คือ เจ้าคำผงได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้าตากสิน แห่งกรุงธนบุรีให้ดำรงตำแหน่ง พระปทุมสรราช นายกองคุมไพร่พลเมืองเวียงดอนกอง เมืองอุบลหรือพื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำโขง

1. สถานการณ์ทั่วไปของกลุ่มน้ำโขงช่วงปี ค.ศ. 1644-1782

กลุ่มอำนาจทางการเมืองกลุ่มน้ำโขงที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษานี้ได้แก่ จีน พม่า สยาม กับล้านช้าง การสิ้นสุดราชวงศ์หมิง เมื่อปี ค.ศ. 1644 ส่งผลให้ กลุ่มต่อต้านอำนาจราชวงศ์ชิงหรือแมนจูบางกลุ่มได้หลบหนีมายังพื้นที่ยูนนาน เมืองคุนหมิง นักวิชาการได้เรียก ดินแดนนี้ Somia คือเขตปลอดอำนาจรัฐ ครอบคลุมภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียและตอนเหนือของพม่า เวียดนาม สยาม และล้านช้าง (Scot, 2009) เราค้นพบการอพยพลี้ภัยของกลุ่มคนแคว้นรัฐไตลาว บริเวณสิบสองปันนาลงมาตามลำน้ำโขง หรือแม่กระทั้ง กลุ่มคนจีนยูนนานเข้าสู่เขตปกครองของพม่า เนื่องจาก พื้นที่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของอาณาจักรตองอู โดยเฉพาะเมือง Mubang (Hsenwi) เป็นแหล่งผลิตฝ้ายที่สำคัญ ทั้งนี้ ราชสำนักชิงได้ค้นพบแร่เงินและแร่ทองแดงในบริเวณรอยต่อยูนนานกับเมียนมา สถานการณ์ทางการเมืองในเมืองเชียงรุ่งยังคงตึงเครียด พระเจ้าอลองพญาแห่งพม่าได้โจมตีเมืองเชียงรุ่ง 2 ครั้ง ระหว่างปี ค.ศ. 1764-1765 ส่งผลให้ราชวงศ์ชิงได้ประกาศสงครามกับพม่า (Zhuang, 1982) สองปีถัดมา ในปี ค.ศ. 1767 สยามหรืออยุธยาได้พ่ายแพ้แก่พม่า สงครามครั้งนี้สำคัญต่องานศึกษานี้ เนื่องจากเป็นเวลาของการสืบค้นบรรพชนในประวัติศาสตร์เมืองอุบล หรือการตั้งมั่นของกลุ่มพระวอพระตาและทายาทเช่นเจ้าคำผง ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างอย่างเป็นทางการ ทั้งยังเป็นการตั้งข้อสังเกตความสัมพันธ์ของเจ้าศิริบุญสารกับพระวอพระตาอันเป็นความขัดแย้งหลักในประวัติศาสตร์ล้านช้างช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

2. สถานการณ์ทั่วไปในล้านช้าง ช่วงปี ค.ศ. 1644-1782

ช่วงเวลานี้ตรงกับรัชสมัยของเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชแห่งล้านช้าง (ค.ศ. 1637-1694) เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเชียงรุ่ง คือ เจ้าอินทกุมารพร้อมน้องสาว ชื่อ เจ้าจันทกุมารีได้อพยพหนีฮ่อเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ล้านช้าง (สิลา วีระวงส์, 1996) การสิ้นสุดอำนาจของพระสุริยวงศาธรรมิกราชส่งผลให้ล้านช้างแตกแยกออกเป็น 3 อาณาจักร อาณาจักรเวียงจันทน์มีพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 (ไชยองค์แก้ว) ครองราชย์บัลลังก์ช่วงปี ค.ศ. 1705-1730 พระเจ้าศิริบุญสาร (1730-1781) คือ ผู้ปกครองกรุงเวียงจันทน์ในสมัยต่อมา

ล้านช้างมีศูนย์กลางการปกครองหลัก 3 แห่ง ได้แก่ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ ในระยะเวลาเดียวกัน ปรากฏศูนย์อำนาจขนาดเล็กที่กระจายบริเวณตอนในฝั่งตะวันตกแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยในปัจจุบัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ก่อนปี ค.ศ. 1776 พื้นที่บางส่วนคือ

ดินแดนที่ปลอดอำนาจรัฐแห่งหนึ่งของชุมชนลุ่มน้ำโขง เนื่องจาก เมื่อคนล้านช้างเกิดความบาดหมางระหว่างกัน หรือเกิดความวุ่นวายทางการเมือง พวกเขาได้แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้วยการ ด้วยการอพยพหรือข้ามมาอาศัยในดินแดนฝั่งตะวันตกลุ่มน้ำโขง อาทิเช่น กบฏเจ้าชายมู่ (สิลา วีระวงส์, 1996) การอพยพของผู้คนสมัยพระหม่อมแก้ว (สิลา วีระวงส์, 1996) การอพยพลงใต้ของพระครูโพนสะเม็ก (สิลา วีระวงส์, 1996) อย่างไรก็ตาม ประเด็นความขัดแย้งของเจ้าศิริบุญสารกับพระวอพระตาได้ปรากฏในงานเขียนของมหาสิลา วีระวงส์หัวข้อเรื่อง “พระวรปิตาเป็นกบฏ” เนื้อความที่น่าสนใจสรุปได้ว่า พระวอพระตาได้ให้การช่วยเหลือพระเจ้าศิริบุญสาร (1730-1781) ขึ้นปกครองกรุงเวียงจันทน์ ต่อมา ในปี ค.ศ. 1759 ขุนนางกลุ่มนี้ได้ขอตำแหน่งมหาอุปราชจากเจ้ากรุงเวียงจันทน์ แต่ถูกปฏิเสธเพราะเป็นคนนอกสายราชวงศ์ล้านช้าง (สิลา วีระวงส์, 1996) สิลา วีระวงส์ได้ให้ข้อมูลพระวรปิตาเป็นกบฏเอาไว้ในปี ค.ศ. 1759 พร้อมการโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานบนฝั่งตะวันตกลุ่มน้ำโขงในพื้นที่เมืองหนองบัวลุ่มภู (สิลา วีระวงส์, 1996)

ใครคือพระวอและพระตา

พระวอและพระตาคือบรรพบุรุษของคนเมืองอุบลที่ยังมีอาจสรุปได้อย่างแน่ชัดในหลายประเด็น ประเด็นที่น่าสนใจดังนี้ บรรพชนเมืองอุบล ภูมิลำเนาเดิม กลุ่มชาติพันธุ์: ไทลาวหรือไตลื้อและมูลเหตุที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบล

1. บรรพชนเมืองอุบล: เจ้าปางคำ

คนเมืองอุบลรับรู้เรื่องราวบรรพชนพระวอและพระตาในชื่อเจ้าปางคำ เป็นกลุ่มคนไทลาว ได้อพยพลี้ภัยทางการเมืองจากเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา (เมืองลื้อ) คราวศึกย่อ ต่อมาได้เข้ามาพึ่งพาพระราชาธิบดีของพระเจ้าศิริบุญสาร หรือพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 (พระเจ้าไชยองค์เว้) ทั้งนี้ เจ้าปางคำได้ตั้งมั่น ณ เมืองหนองบัวลุ่มภูฝั่งตะวันตกแม่น้ำโขง (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004) ยิ่งไปกว่านั้น เรื่องราวของเจ้าปางคำได้ปรากฏตัวอย่างเป็นทางการในประวัติศาสตร์ลาวสมัยเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เมื่อเดือนสาม ปีฉลู ตรงกับปี ค.ศ. 1650 ในฐานะผู้แต่งวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยขึ้น (มัน จงเรียน, ม.ป.ท.)

เอกสารสยามได้ใช้ข้อมูลราชสำนักบางกอก สมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ทรงรับสั่งให้มีการรวบรวมเรื่องราวในพระราชนิพนธ์ ในปี ค.ศ. 1900 รัชกาลถัดมา ข้าหลวงต่างประเทศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้ทรงรับสั่งให้หม่อมอมรวงษ์วิจิตรเป็นผู้เรียบเรียงพงศาวดารอีสาน ช่วงปลาย

ทศวรรษที่ 1900 พระยาอำมาตยาธิบดีได้เริ่มเปิดประเด็นเจ้าปางคำแห่งหนองบัวลุ่มภู ในตำนานนครจำปาศักดิ์ ความว่า

“ต่อมาในศักราชได้ 1003 ปีมะเส็งตรีศก เจ้าปางคำ บ้านหนองบัวลุ่มภู เดินทางพลายพังหมอความญพร้อมท้าวพลี้ยไพร่ พลยกลงมาเที่ยวโพนแซกคล้องช้างตามอรัญราวป่าประเทศ ก็ถึง เขตแดนจำปานาคบุรีศรีหยุดพักอาศัยในนครได้หลายวัน เจ้าปางคำเห็นนางเภาที่มีสิริรูปอันงาม เจ้าปางคำพูดจาโลบปรักร่วมสังวาส ด้วยนางเภาจนมีครรภ์ แล้วเจ้าปางคำพร้อมด้วยท้าวพลี้ยไพร่พล ช้างต่อหมอความญยกกลับไปบ้านหนองบัวลุ่มภู...” (พระยาอำมาตยาธิบดี, 2002)

พระยาอำมาตยาธิบดีได้อธิบาย เรื่อง เจ้าปางคำได้เดินทางไปคล้องช้างยัง นครจำปาศักดิ์เอาไว้ในปี ค.ศ. 1641 (พระยาอำมาตยาธิบดี, 2002) สังขศิลป์ชัยของเจ้าปางคำได้ถูกแต่งตั้งขึ้นใน ปี ค.ศ. 1650 เวลาห่างกัน 9 ปี ในปี ค.ศ. 1949 สีลา วีระวงส์ เสนอประเด็นเจ้าปางคำคือพระเจ้าต่อนคำ ข้อเสนอของเขานำมาจากหนังสืออุรังคธาตุ ซึ่งให้ข้อมูลบิดาของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช คือ พระโพธิ์รวงศธรรมิกราช ครองราชย์ช่วงปี ค.ศ. 1630-1655 ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา คำว่าปราสาททองแปลว่าปรางค์คำ ดังนั้น สีลา วีระวงส์ได้เชื่อมโยงต่อนคำอาจเป็นคนเดียวกับเจ้าปางคำผู้แต่งสังขศิลป์ชัยในปี ค.ศ. 1649 หลังการเดินทางกลับจากจำปาศักดิ์ (สีลา วีระวงส์, 1990)

เดิม วิชาคย์พจนกิจและบำเพ็ญ ณ อุบลได้อธิบายบรรพชนของพระวอและพระตา คือเจ้าปางคำแห่งเมืองหนองบัวลุ่มภู (เดิม วิชาคย์พจนกิจ, 1970) บำเพ็ญ ณ อุบลได้เสนอสายตระกูลของเจ้าปางคำ คือ ราชวงศ์น่านเจ้าแห่งเมืองเชียงรุ่ง ผู้ลี้ภัยทางการเมืองมายังกรุงเวียงจันทน์คราวเดียวกับเจ้าอินทกุมารและเจ้าจันทกุมารี (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004) เหตุการณ์เหล่านี้น่าจะเกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1637 -1694 ตรงกับรัชกาลพระสุริยวงศาธรรมิกราชแห่งกรุงเวียงจันทน์ เจ้าปางคำนำกรรมกรแห่งราชสำนักล้านช้าง กรุงเวียงจันทน์ คือ บุคคลเดียวกับเจ้าปางคำที่ปรากฏในตำนานนครจำปาศักดิ์ ฉบับพระยามหาอำมาตยาธิบดีหรือไม่ เป็นประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาและวิเคราะห์ต่อไป เนื่องจากพงศาวดารล้านช้าง หรือประวัติศาสตร์ลาวไม่มีการกล่าวถึงเจ้าปางคำได้อพยพมายังกรุงเวียงจันทน์คราวเดียวกับเจ้าอินทกุมารกับเจ้าจันทกุมารี บรรพชนเมืองอุบลมีภูมิถิ่นกำเนิดมาจากที่ใด

2. ภูมิลำเนาเดิม

เป็นที่น่าสังเกตว่า เจ้าพรหมาเทวานุเคราะห์หังขั พืชายเจ้านางดวงคำในรัชกาลที่ 4 ตำแหน่งเจ้าราชวงศ์จำปาศักดิ์ ผู้เป็นหลานชายของเจ้าอนุวงศ์ เจ้าพรหม ฯ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองอุบล (ค.ศ. 1861-1882) ในระบบกินเมืองคนสุดท้าย ในปี ค.ศ. 1861 เจ้าพรหม ฯ เป็นบุคคลแรกที่เขียนและได้ให้ข้อมูลการอพยพของผู้คนจากเมืองเชียงแสน เชียงรุ่งลงมายังตอนใต้อาณาจักรล้านช้าง (เจ้าพรหมาเทวานุเคราะห์หังขั, 2002: 246) ประวัติศาสตร์บอกเล่าของทายาทกลุ่มอาญาสี่เมืองอุบล (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004; ผ่องศรี สุวรรณกฎ, 2012; พลา (สิงห์ขัติ) ณ อุบล, 2012) และสามัญชนบางกลุ่ม (บุญชู ต้นเลิศ, สัมภาษณ์) ได้ให้ข้อมูลภูมิลำเนาเดิมของบรรพชนเมืองอุบล คือ เมืองเชียงรุ่ง (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004; ผ่องศรี สุวรรณกฎ, สัมภาษณ์; พลา ณ อุบล, สัมภาษณ์; บุญชู ต้นเลิศ, สัมภาษณ์)

ในปี ค.ศ. 1981 บุญชู (สายสิทธิ) ต้นเลิศ อายุ 60 ปี อาชีพชาวนา อาศัยที่บ้านทุ่งใหญ่ ตำบลกุดกร อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี ถิ่นอาศัยนี้เคยเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของฐานกำลังของขบวนการผู้มีบุญ หรือ “กบฏผีบ้าผีบุญ” มีข้อสังเกตว่า บุญชู ต้นเลิศ จึงเป็นตัวแทนสามัญชนในพื้นที่ชายขอบศูนย์อำนาจเมืองอุบล ไม่ได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบในโรงเรียนภาคบังคับ ถือเป็นสตรีพื้นเมืองอุบลที่ไม่รู้หนังสือทั้งยังเติบโตขึ้นมาท่ามกลางความรับรู้อดีตที่แตกต่างจากบทเรียนประวัติศาสตร์ของทายาทอาญาสี่เมืองอุบล บุญชู ต้นเลิศ ได้ตอบข้อซักถามของผู้เขียนเรื่องบรรพบุรุษของพวกเขามาจากไหน โดยเล่าว่า “*เฮามาจากเชียงสูง*” (บุญชู ต้นเลิศ, สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตาม คนเมืองอุบลบางกลุ่มไม่ถือว่า พระวอพระตาเป็นบรรพชนของตนเอง บรรพชนของพวกเขามีภูมิลำเนาเดิมมาจากจำปาศักดิ์ อาทิ ในปีค.ศ. 2013 พระอธิการบุญมาก จารุวันโณ วัดเก่าบ้านแค ตำบลคำขวาง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ให้ข้อมูลการเข้ามาตั้งรกรากของบรรพบุรุษนั้นมาจากจำปาศักดิ์ (พระอธิการบุญมาก จารุวันโณ, สัมภาษณ์)

มีข้อสังเกตว่า ช่วงกลางถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 12 หลักฐานจีนได้เรียกบรรดารัฐของกลุ่มคนทางตอนใต้ในภาษาจีนว่า meng ความหมายเท่ากับ เมือง (meaung) และ mong ในภาษาพม่า ยกตัวอย่าง เชียงรุ่ง เชียงสูง (Cheli) หรือเมืองลื้อ ได้ถูกสถาปนาขึ้นโดยขุนนางไต ต่อมารู้จักกันทั่วไปว่า สิบสองปันนา หมายถึงพื้นที่ปกครอง 12 ตำบลที่ประกอบอาชีพการเพาะปลูกข้าวแบบนาดำ ชุมชนนี้ปัจจุบันคือเขตปกครองตนเองของกลุ่มชาติพันธุ์ไตทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน (เจีย แยนจง, 2004) เอกสารโบราณของไทยลื้อกับ

พงศาวดารสิบสองปันนา ได้อธิบายประวัติศาสตร์ ช่วงปีคริสต์ศตวรรษที่ 12 – 20 ของชาวไตลื้อที่ได้ตั้งถิ่นฐานในเขตภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ซึ่งมีสายสัมพันธ์กับชุมชนใน 4 ประเทศ ได้แก่ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน สหภาพเมียนมา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และราชอาณาจักรไทย (Liew-Harres, Grabowsky, Wichasin, 2012) หากบรรพชนเมืองอุบล คือเจ้าปางคำมีถิ่นกำเนิดที่เชียงรุ่ง นามเดิมคือเมืองลื้อ เพราะเป็นถิ่นฐานของคนลื้อ เจ้าปางคำคือคนกลุ่มใด

3. กลุ่มชาติพันธุ์: ไตลาวหรือไตลื้อ

กลุ่มอาญาสี่สายดั้งเดิมเมืองอุบลอธิบายอัตลักษณ์ของกลุ่มตนว่าเป็น กลุ่มคนไตลาวที่มีภูมิลำเนาเดิมมาจากเมืองเชียงรุ่ง อย่างไรก็ตาม ประชากรส่วนใหญ่ของเมืองเชียงรุ่ง คือ ไตลื้อ ในปี ค.ศ. 2012 เมธิ เมธาสิทธิ สุขสำเรือง นักโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้ตั้งข้อสังเกต ลวดลายของผ้าทอเมืองอุบลกับประเพณีศพแบบนกหัสดีลิงค์ของกลุ่มอาญาสี่เมืองอุบลกับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่จัดในเมืองอุบลนั้นเป็นวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มไตลาวในบริเวณยูนนาน ข้อมูลทั้ง 2 ชุดแสดงให้เห็นเรื่องราวของบรรพชนเมืองอุบล คือ ตัวอย่างของกลุ่มคนที่สร้างตัวตนทางประวัติศาสตร์ด้วยการประสมประสานวัฒนธรรมที่หลากหลายของพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

ทายาทอาญาสี่เมืองอุบลและกลุ่มคนเมืองอุบลโดยรวมไม่นิยมการตั้งคำถามเรื่องราวของบรรพชน สำนึกร่วมของประวัติศาสตร์ได้บดบังข้อเท็จจริงที่มีต่อภูมิหลังที่มาของบรรพชน พวกเขารับรู้เรื่องราวพระวอและพระตาว่าเป็นกลุ่มคนไตลาวที่ได้อพยพลี้ภัยทางการเมืองจากเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา (เมืองลื้อ) (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2004; ผ่องศรี สุวรรณภู, สัมภาษณ์; พลา ณ อุบล, สัมภาษณ์; บุญชู ต้นเลิศ, สัมภาษณ์) ความรับรู้ของทายาทอาญาสี่เมืองอุบลได้ตั้งประเด็นข้อสงสัยอัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มพระวอพระตาคือกลุ่มชาติพันธุ์ใด ในขณะเดียวกัน ข้อเสนอของ เมธิ เมธาสิทธิ สุขสำเรือง ในประเด็นวัตถุทางวัฒนธรรม ได้อธิบายรูปแบบการแลกเปลี่ยนด้านวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง หากบรรพชนเมืองอุบลอพยพมาจากเชียงรุ่ง บริเวณนั้นเป็นถิ่นฐานของกลุ่มคนไตลื้อ ดังนั้น กลุ่มอาญาสี่เมืองอุบลอาจเป็นคนไตลื้อ (เมธิ เมธาสิทธิ สุขสำเรือง, สัมภาษณ์) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจการเมือง คือ สาเหตุหลักในการเข้ามาอาศัยในเมืองอุบล

4. มูลเหตุที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบล

ก่อนการตั้งถิ่นฐานในบริเวณเมืองอุบล กลุ่มพระวอพระตาได้ใช้เส้นทางการอพยพลงทางใต้เริ่มจากเวียงจันทน์ ด้วยการข้ามลำน้ำโขงสู่หนองบัวลุ่มภูบนฝั่งตะวันตกแม่น้ำโขง ปัจจุบันคือพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ราชอาณาจักรไทย พวกเขาได้หลบหนีการจู่โจมของกองกำลังล้านช้างมายัง เวียงดอนกอง หรือบ้านดู่บ้านแก ปัจจุบันตั้งอยู่ในแขวงจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อมีเรื่องบาดหมางกับเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ได้เดินทางไปยังดอนมดแดง ซึ่งเป็นพื้นที่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง แล้วเดินทางกลับไปยังเวียงดอนกองเพื่อหลบหนีการโจมตีของกองกำลังล้านช้าง ราวปี ค.ศ. 1778 พวกเขาได้สิ้นสุดการเดินทาง ณ ห้วยແຈຣແມ ในบริเวณดงอูผึ้ง มูลเหตุของการตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลของทายาทกลุ่มพระวอพระตามีปัจจัยหลักด้วยกัน 3 ประการคือ การเมือง เศรษฐกิจและสังคม รายละเอียดที่น่าสนใจมีดังนี้

ประเด็นการเมือง หากบรรพชนพระวอพระตาจากเมืองเชียงรุ่ง พวกเขาคือกลุ่มอำนาจการเมืองนอกสายราชวงศ์ล้านช้าง ด้วยเหตุนี้ พระเจ้าศิริบุญสาร พระราชบิดาของเจ้าอนุวงศ์ได้ส่งกองกำลังโจมตีกลุ่มพระวอพระตาในพื้นที่ฝั่งตะวันตกแม่น้ำโขงอย่างสม่ำเสมอจำนวน 3 ครั้ง ดังนี้

สมรภูมิที่ 1 หนองบัวลำภูรวมระยะเวลา 3 ปี สงครามครั้งนี้ทำให้พระตาเสียชีวิต (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 1970)

สมรภูมิที่ 2 พื้นที่นครจำปาศักดิ์ กองทัพเวียงจันทน์ได้ยกทัพกลับไม่มีการสู้รบ (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 1970: 122)

สมรภูมิที่ 3 ปี ค.ศ. 1777 บ้านเวียงดอนกอง จำปาศักดิ์ ผล พระวอเสียชีวิต (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 1970: 123) สมรภูมิตั้งที่สุดท้ายได้กำหนดทิศทางด้านการเมืองของบรรพชนเมืองอุบลด้วยการยินยอมอยู่ภายใต้การอารักขาของกรุงธนบุรี พร้อมการตั้งมั่นในบริเวณห้วยແຈຣແມ พื้นที่เมืองอุบลในปัจจุบัน

ประเด็นเศรษฐกิจ ไม่ปรากฏหลักฐานด้านการประกอบอาชีพของกลุ่มบรรพชนเมืองอุบล เนื่องจากการอพยพหนีการโจมตีของกองกำลังล้านช้างส่งผลในด้านการประกอบอาชีพแบบไม่อยู่ติดกับที่ ทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญในพื้นที่นี้ ได้แก่ เกลือซึ้ง ซึ่งต่อมาได้ปรากฏในรายนามบรรณาการที่ต้องส่งให้ราชสำนักกรุงเทพ ฯ ใน ปี ค.ศ. 1792 บ่อเกลือที่สำคัญได้แก่ พื้นที่ห้วยແຈຣແມ บ้านสะพือ อรรถ นันทจักร (1986) ได้วิเคราะห์กฎหมายโบราณหนองบัวลำภู ฉบับบ้านเหล่าหมี เอาเถอดอนตาล จังหวัดมุกดาหารในการสะท้อนภาพเศรษฐกิจของชุมชนหนองบัวลำภูของพระวอพระตาเอาไว้ในบทลงโทษของการลักลอบหวาน เรือ พริก มะพร้าว ต้ม ไซ พืชอาหาร

กระป๋องข้าวในนาท่าน (กฎหมายหนองบัวลำภู ฉบับบ้านเหล่าหมี่อ่างถึงในอรรด นันท์จักร,1986: 287-300)

ประเด็นสังคม เมืองอุบลดำรงฐานะเป็นดินแดนชายขอบยึดโยงกับสังคม การเกษตรของกลุ่มพหุสังคมได้แก่ มอญขะแมร์ ไตลาว จีน ส่งผลให้สังคมเมืองอุบลมีความอะลุ่มอล่วยบนหลักการความเชื่อวิญญาณนิยม พุทธศาสนาเถรวาท พุทธมหายาน ระบบชนชั้น ประกอบด้วยชนชั้นผู้ปกครอง ประกอบด้วยนักบวช กลุ่มอาญาสี่ กับชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองได้แก่ประชาชนและทาส ในขณะเดียวกันกลุ่มคนจีนถือเป็นคนนอกสังคมเมืองอุบล ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย

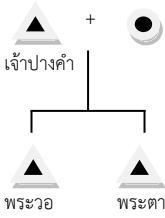
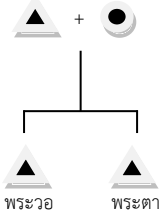
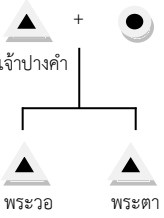
ความรู้เกี่ยวกับพระวอและพระตาในงานเขียนของทนายทอาญาสี่เมืองอุบล

ชนชั้นนำเมืองอุบล 2 สายตระกูลได้แก่ สิงห์ขุขิต หรือ วิชาญพจนกิจ กับ ญอุบลได้อธิบายถึงพระวอพระตาใน 3 ประเด็น ได้แก่ บรรพชน มูลเหตุความขัดแย้งกับพระเจ้าศิริบุญสารและการสวามิภักดิ์ต่อกรุงธนบุรี

1. บรรพชนเมืองอุบลเจ้าปางคำ

เดิม วิชาญพจนกิจได้อธิบายบรรพชนเมืองอุบลคือเจ้าปางคำแห่งเมืองหนองบัวลุ่มภู ซึ่งมีบุตรชาย 2 คนได้แก่ เจ้าพระตา และเจ้าพระวอราชภักดิ์ ซึ่งคนเรียกกันว่าพระวอ ทั้งสองคนเป็นเสนาบดีกรุงศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทน์ (เดิม วิชาญพจนกิจ, 1970: 119-120)

ตารางที่ 1 แผนผังรายละเอียดบรรพชนเมืองอุบล 5 ส่วนวนแก่ พระยาอำมาตยธิบดี, หม่อมหลวงอมร วงศ์วิจิตร, มหาสิลา วีระวงส์, และเดิม วิชาญพจนกิจ

แผนผัง 1 บรรพชนเมืองอุบล	แผนผัง 2 บรรพชนเมืองอุบล	แผนผัง 3 บรรพชนเมืองอุบล	แผนผัง 4 บรรพชนเมืองอุบล
 เจ้าปางคำ พระวอ พระตา	 พระวอ พระตา	 พระวอพระตา พระวรปิตา	 เจ้าปางคำ พระวอ พระตา
ที่มา:พระยาอำมาตยธิบดี, 2002.	ที่มา:หม่อมหลวงอมร วงศ์วิจิตร, 2002.	ที่มา:สิลา วีระวงส์, 1996.	ที่มา:เดิม วิชาญพจนกิจ, 2014.

บำเพ็ญ ณ อุบล ให้ข้อมูลเจ้าปางคำในภาคพิศดารในประเด็นจุดกำเนิดของสายตระกูลจากราชวงศ์เชียงรุ่ง การอพยพลงใต้คราวศึกฮ่อ การสวมักดิ์ต่อเจ้าไชยองค์เว้ การตั้งถิ่นฐานในฝั่งตะวันตกแม่น้ำโขง ณ หนองบัวลุ่มภู ทั้งนี้ บำเพ็ญ ณ อุบลได้ระบุนความสัมพันธ์เจ้าปางคำกับพระวอพระตาเอาไว้ว่า พระตาเป็นบุตรเจ้าปางคำ พระตามีบุตรชายชื่อพระวอ ดังแผนผังสายตระกูล

แผนภาพที่ 1 สายตระกูลอาณาจักรเมืองอุบล ปรับปรุงจาก สกุลงค์เจ้านายเก่าเมืองอุบลราชธานี

ที่มา : บำเพ็ญ ณ อุบล. 2004. เล่าเรื่องเมืองอุบล. อุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

2. มูลเหตุความขัดแย้งกับพระเจ้าศิริบุญสาร

เดิม วิชาญพจนกิจกับบำเพ็ญ ณ อุบล ได้ให้รายละเอียดความขัดแย้งของพระวอพระตากับเจ้าศิริบุญสารเอาไว้ตรงกันเพียงประเด็นเดียวคือ ความไม่พอใจคำสั่งของเจ้าศิริบุญสารในการต้องการธิดาของพวกเขาไปเป็นนางหาม (เดิม วิชาญพจนกิจ, 1987: 119) เดิมวิชาญพจนกิจ ให้ความสำคัญกับ ข้อกล่าวหาของเจ้าศิริบุญสารที่ใส่ร้ายพระวอพระตาในข้อหาต้องการแย่งชิงราชบัลลังก์ (เดิม วิชาญพจนกิจ, 1978: 119) และความไม่พึงพอใจต่อคำสั่งของพระเจ้าศิริบุญสารให้นำลูกหลานของพวกตนเข้าไปไว้ในราชสำนัก (เดิม วิชาญพจนกิจ, 1987: 119) ในปี ค.ศ. 2004 บำเพ็ญ ณ อุบล ได้นำเสนอความขัดแย้งของพระวอพระตากับพระเจ้าศิริบุญสาร ซึ่งเป็นการอธิบายประเด็นความขัดแย้งเพิ่มเติมที่มีทรรศนะที่ต่างจาก เดิม วิชาญพจนกิจ เอาไว้อย่างน่าสนใจ ด้วยการต่อยอดข้อเสนอของ เดิม วิชาญพจนกิจ พร้อมการแก้ต่างให้กับพระวอพระตา

นับเป็นเวลา 245 ปี (1759-2004) ทายาทผู้สืบทอดทางการเมืองจากกรุงเวียงจันทน์ เช่น บำเพ็ญ ฌ อุบลได้วิพากษ์สายราชวงศ์เวียงจันทน์ผู้เป็นเจ้านายของพระตา พระวอและเจ้าคำผิง ว่า พระเจ้าศิริบุญสาร หรือเจ้าองค์บุญได้หลบหนีกลุ่มอำนาจกรุงเวียงจันทน์เข้าสู่เมืองหนองบัวลุ่มภู เจ้าชายเวียงจันทน์พระองค์นี้ได้พึ่งพาเจ้าปางคำ พร้อมบุตรชาย 2 คน คือพระวอพระตาจนได้ขึ้นครองราชย์บัลลังก์ เมื่อพระเจ้าศิริบุญสารครองกรุงเวียงจันทน์ได้มีคำสั่งให้นำลูกหลานของพระวอพระตาเข้าไปไว้ในราชสำนัก การขอธิดาเป็นนางห้าม ถือเป็นการผิดลูกผิดเมียผู้อื่น ทั้งนี้ พระเจ้าศิริบุญสารได้แต่งตั้งให้พระวอพระตาเป็นนายด่านควบคุมบ้านหินโงม เพราะกังวลว่าพวกเขาจะก่อการใหญ่ในอนาคต การกระทำของเจ้ากรุงเวียงจันทน์ถือเป็นเรื่องอวดบุญต่อสายตระกูลเจ้าปางคำ (บำเพ็ญ ฌ อุบล, 2004) ท้ายที่สุดพระวอพระตาได้ขอสวามิภักดิ์ต่อกรุงธนบุรี

3. การขอสวามิภักดิ์ต่อกรุงธนบุรี

เกร็ดการขอสวามิภักดิ์ต่อกรุงธนบุรีมีเนื้อหาที่ตรงกัน คือ การขอขึ้นตรงต่อพระเจ้าตากสินผ่านเมืองนครราชสีมา ผู้แสดงเจตจำนงในการขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรีมีความแตกต่างกัน เดิม วิชาภัยพจนกิจ ได้ให้ความสำคัญกับพระวอดังนี้ “ครั้งอยู่มาได้ประมาณ 4 ปี เจ้าพระวอ ๆ เกิดอริขัดใจกับพระเจ้านครจำปาศักดิ์ จึงยกมาตั้งล้อมสู้กำลังผู้คนอยู่ดอนมดแดงอีก แล้วจึงแต่งให้ท้าวเพี้ยถือศุภอักษรคุมเครื่องราชบรรณาการมายังเมืองนครราชสีมา ขอเป็นเมืองขึ้นกรุงธนบุรีสืบไป” (เดิม วิชาภัยพจนกิจ, 1987)

บำเพ็ญ ฌ อุบล ได้อธิบายบทบาทของเจ้าคำผิงเอาไว้ว่า “เจ้าคำผิงจึงให้เก็บศพเจ้าพระวอไว้ในที่อันสมควร...เหล่านายทัพนายกองทั้งปวง ที่ประชุมและญาติวงศ์ได้พร้อมกันลงความเห็นสมควรที่จะได้ไปขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระเจ้ากรุงธนบุรี ขอกองทัพมาช่วยและขอเป็นขอบข้าขึ้นตสึมาสืบไป...” (บำเพ็ญ ฌ อุบล, 2004) ภายหลังการสิ้นชีพของเจ้าพระวอ ฌ สมรภูมิเมืองจำปาศักดิ์ เนื้อหาบทความนี้สิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 1780 เมื่อเจ้าคำผิงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระปทุมสุรราชนายกองควบคุมเลกเมืองเวียงดอนกองจากกรุงธนบุรี ต่อมาเจ้าคำผิงได้ทำการยกไพร่พลมาตั้งมั่นในดอนมดแดง เหตุการณ์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1780 เป็นต้นมาอยู่นอกเหนือการศึกษาและวิเคราะห์

คำสรุป

ความรู้เกี่ยวกับพระวอและพระตาในงานเขียนของทายาทอาญาสี่เมืองอุบลคือความพยายามในการตีความประวัติศาสตร์เมืองอุบลใหม่ ด้วยการมุ่งประเด็น

วิเคราะห์สถานภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของกลุ่มน้ำโขง ช่วงปี ค.ศ. 1644-1780 ส่งผลต่อการสร้างประวัติศาสตร์ของพระวอพระตาในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง ความระส่ำระสายในระบบการเมืองจีน ช่วงพลัดราชวงศ์หมิงกับชิงส่งผลให้กลุ่มรัฐไต-ลาวเขตเมืองยูนนาน เชียงรุ่ง ได้อพยพลงใต้มีประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาและวิเคราะห์เพิ่มเติมอย่างน้อย 3 เรื่อง

ประเด็นที่ 1 ใครคือบรรพชนเมืองอุบล ประวัติศาสตร์บอกเล่ากลุ่มอาญาสี เมืองอุบลกับประวัติศาสตร์ประแสหลัก 2 ฉบับ ได้แก่ ฉบับพระยาอำมาตยาธิบดี กับฉบับหม่อมอมรวงษ์วิจิตรให้ข้อมูลบรรพชนเมืองอุบลมีนามว่าเจ้าปางคำ ได้อพยพลงใต้พร้อมกลุ่มราชวงศ์เชียงรุ่งมาสู่ราชสำนักเวียงจันทน์ ช่วงรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ปรากฏหลักฐานเจ้าปางคำในปี ค.ศ. 1649-1650 ในนามของผู้ประพันธ์เรื่อง สังข์ศิลป์ไชย มหากวีเอกที่รอบรู้สมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เนื้อหาของพระยาอำมาตยาธิบดีได้กล่าวถึงเจ้าปางคำเมืองหนองบัวลุ่มภูเดินทางมาคล้องช้างที่จำปาศักดิ์ ต่อมาสีลา วีระวงส์ได้เชื่อมประเด็นเจ้าปางคำ คือ บุคคลเดียวกับเจ้าต่อนคำ เมื่อเสร็จสิ้นการเดินทางมายังจำปาศักดิ์ แล้วได้เดินทางกลับสู่เวียงจันทน์ พร้อมการแต่งสังข์ศิลป์ไชย ทายาทอาญาสีเมืองอุบลอย่างน้อย 2 ครอบครัว กล่าวคือ บำเพ็ญ ณ อุบล กับ ผ่องศรี สุวรรณภู ได้เขียนสาเหตกระกูลที่มีจุดเริ่มที่เจ้าปางคำ

ประเด็นที่ 2 การค้นคว้าเรื่องประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ในระยะหลังได้ชี้ให้เห็นคนไต-ลาวแห่งเมืองเชียงรุ่ง คือ กลุ่มคนไตลื้อ แต่อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์บอกเล่าเมืองอุบลได้ยืนยันอัตลักษณ์ของกลุ่มคนไต-ลาว ดังนั้น เมืองอุบล คือ กรณีศึกษาของภาษากับประวัติศาสตร์ เรื่องการสร้างบรรพชนร่วมกันของชุมชนเพื่อเป้าประสงค์ใดหนึ่ง

ประเด็นที่ 3 บทบาทของพระวอพระตามีผลต่อการขยายอำนาจของกรุงธนบุรีกับกรุงรัตนโกสินทร์ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางกับตอนล่าง ถือเป็นเนื้อหาที่ควรได้รับการพิจารณาอย่างเร่งด่วน เนื่องจากเป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 – ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพื่อต่อยอดการศึกษาประวัติศาสตร์ร่วมสมัย

กล่าวอย่างสรุป ความรับรู้เกี่ยวกับพระวอและพระตาในงานเขียนของทายาทอาญาสีเมืองอุบลมีเนื้อหาที่ปรากฏอย่างจำกัด รับรู้กันทั่วไปในกลุ่มชาติพันธุ์ไต-ลาว มีข้อสังเกตว่า ชุมชนเมืองอุบลได้ก่อตัวขึ้นมาจากกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลาย เช่น มอญ-ขะแมร์ จีน ตองสู๋ เวียดนาม ดังนั้น ประวัติศาสตร์แรกเริ่มของเมืองอุบลกำลังถูกท้าทายจากคนรุ่นหลังว่ามีต้นเค้าความจริงแท้มากน้อยเพียงใด พัฒนาการประวัติศาสตร์เมืองอุบล

เป็นเรื่องหนึ่ง ที่ควรได้รับการตีความแบบใหม่ เนื่องจากความหลากหลายของผู้คนคือจุดกำเนิดของการสร้างประวัติศาสตร์ประชาชน

เอกสารอ้างอิง

กฎหมายหนองบัวลำภู ฉบับบ้านเหล่าหมี อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร. อ้างถึงใน อรรถ นันทจักร. 1986. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการจดบันทึกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20**. วิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์.

เจีย แจนยอง. 2004. **“คนไท” ไม่ใช่ “คนไทย” แต่เป็นเครือญาติชาติภาษา รวมความรู้ไทยศึกษาของศาสตราจารย์สองแผ่นดิน**. สุจิตต์ วงษ์เทศ. บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มติชน.

เต็ม วิทยาภรณ์กิจ. 1970. **ประวัติศาสตร์อีสาน เล่มที่ 1**. กรุงเทพฯ : โครงการผลิตตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

_____. 1987. **ประวัติศาสตร์อีสาน เล่มที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 2** กรุงเทพฯ : โครงการผลิตตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

_____. 2014. **ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 5**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สามลดา.

บำเพ็ญ ณ อุบล. 2004. **เล่าเรื่องตำนานเมืองอุบล**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปัญญา แพงเหล่า. 2011. **100 เรื่องเมืองอุบล**. อุบลราชธานี: อุบลออฟเซตการพิมพ์.

พงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับเจิม พันทุมาศ. 2008. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

พระยาอำมาตยาธิบดี. 2002. **พงศาวดารนครจำปาศักดิ์ในกรมศิลปากร.ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่มที่ 9**. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ลีลา วีระวงส์. 1990. “คำชี้แจงเรื่องสังข์ศิลป์ไชยตามฉบับตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1949.” ใน **ชีวิตและผลงานของมหา ลีลา วีระวงส์**. วีระพงศ์ มีสถาน (ผู้แปลภาษาลาวเป็นภาษาไทย) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งรัฐ ส.ป.ป.ลาว. หน้า 104-117.

ลีลา วีระวงส์. 1996. **ประวัติศาสตร์ลาว**. กรุงเทพฯ : มติชน.

- หม่อมอมรวงษ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คเนจร). 2002. พงษาวดารหัวเมืองอisan. ในกรมศิลปากร. **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก เล่มที่ 9**. กรุงเทพฯ ฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- เอี่ยมกมล จันทะประเทศ. 1995. **สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบล ระหว่างปีพ.ศ. 2425-2476**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- Foo Ming Liew-Harres. 2007. “Intra-dynastic and Inter-Tai Conflicts in the Old Kingdom of Moeng Lü in Southern Yunnan. **SOAS BULLETIN OF BURMA RESEARCH** 5: 51-112.
(<http://www.soas.ac.uk/sbbr/editioons/file64424.pdf>). Viewed on 10 October 2014.
- Foo Ming Liew-Harres, Volker Grabowsky, Reenoo Wichasin. 2012. **Chronicle of SIPSONGPANNA: History and Society of a Tai Lü Kingdom, Twelfth to Twentieth Century**. Chiang Mai: Mekong Press.
- MA JIANXIONG. 2011. “Shaping of the Yunnan-Burma Frontier by Secret Societies since the End of the 17th Century. **Moussons Research en sciences humaines sur l’Asie du Sud-Est** 17: 65-84.
- Ni Tui.1992. **The Chronicles of Yunnan (1846)**. Kunming: Yunnan University Press. Quoted from MA JIANXIONG. 2011. “Shaping of the Yunnan-Burma Frontier by Secret Societies since the End of the 17th Century. **Moussons Recherche en sciences humaines sur l’Asie du Sud-Est** 17: 71.
- Zhuang, Jifa.1982. **Research on the Military Feat of Qing Gaozong**. Taipei: the Forbidden City Museum. Quoted from MA JIANXIONG. 2011. “Shaping of the Yunnan-Burma Frontier by Secret Societies since the End of the 17th Century. **Moussons Recherche en sciences humaines sur l’Asie du Sud-Est** 17: 71.

สัมภาษณ์

บุญชู (สายสิทธิ) ต้นเลิศ. อายุ 60 ปี. อาชีพชาวนา .บ้านทุ่งใหญ่ ตำบลกุศกร อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี. 1981.

ผ่องศรี สุวรรณบุญ. อายุ 83 ปี. บ้านผ่องศรี สุวรรณบุญ ถนนพิชิตรังสรรค์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. 23 พฤษภาคม 2012.

พระอธิการบุญมาก จารุวัณโณ. วัดเก่าบ้านแค ตำบลคำขวาง อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี. 31 พฤษภาคม 2013.

พลา (สิงห์สิทธิ์) ณ อุบล.อายุ 83 ปี. บ้านสิงห์สิทธิ์ ถนนพิชิตรังสรรค์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี . 23 พฤษภาคม 2012.

เมธี เมธาสิทธิ สุขสำเริง.อายุ 38 ปี.คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ตำบลเมืองศรีโค อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. 11 กุมภาพันธ์ 2012.